

Сойко І. М., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті досліджено актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування читачьких компетентностей на уроках читання. Розкрито, що літературне читання – один із основних предметів у системі початкової освіти. Показано, що якість читання забезпечує результативність навчання з інших предметів початкової школи. Обґрунтовано, що процес викладання методики читання, сприяє підготовці студентів до формування в учнів початкових класів читачьких компетентностей, вирішенню проблеми освіти, виховання, розвитку молодших школярів.

Ключові слова: професійна компетентність, учитель початкової школи, читачька компетентність, молодші школярі.

Аннотация. В статье исследованы актуальные проблемы подготовки будущих учителей начальной школы к формированию читательских компетенций на уроках чтения. Раскрыто, что литературное чтение – один из основных предметов в системе начального образования. Показано, что качество чтения обеспечивает результативность обучения другим предметам начальной школы. Обосновано, что процесс преподавания методики чтения, способствует подготовке студентов к формированию у учащихся начальных классов читательских компетенций, решению проблемы образования, воспитания, развития младших школьников.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель начальной школы, читательская компетентность, младшие школьники.

Aannotation. The article highlights the actual problems of training future teachers of elementary school for the formation of readers' competencies at lessons of reading. Literary reading is one of the main subjects in the elementary education system. The quality of reading provides the effectiveness of learning other elementary school subjects. The process of teaching methods facilitates the preparation of students for the formation of elementary classes students' competencies, the solution of the problem of education, development of junior pupils.

Key words: professional competence, elementary school teacher, readership competence, junior schoolchildren.

Сьогодні в Україні відбувається процес реформування змісту та гуманізація і демократизація цілей початкової освіти України, який є складовою процесу оновлення світових та європейських освітніх систем і спрямований на особистісний розвиток молодших школярів, формування в них ключових і предметних компетентностей.

Підготовка нової генерації вчителів початкових класів спрямована на усвідомлення необхідності створення позитивного навчального середовища шляхом активізації інтелектуальних і почуттєво-емоційних ресурсів кожного учня. Реалізація такого підходу в початковій ланці освіти закладає основи демократизації сучасної школи, сприяє утвердженню діалогічного підходу до навчального спілкування, уможливіло організації ефективної педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Сучасне суспільство потребує сьогодні гармонійної, самостійної, ініціативної особистості, здатної ефективно функціонувати в сучасних постійно змінюваних умовах. Очікування суспільства пов'язані насамперед з формуванням особистості, яка здатна гнучко та оперативно адаптуватися до нових вимог, адекватно реагувати на нові виклики, оперувати й управляти інформацією, активно діяти, навчатися упродовж життя, компетентно застосовувати здобуті знання, розвиватися та творити.

Тому важливим завданням реформування змісту сучасної української освіти є створення умов для особистісного зростання і творчого самовираження кожного громадянина нашої країни. Одним із шляхів оновлення змісту освіти та узгодження його із сучасними потребами є створення нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти, оновлення навчальних програм, змісту навчально-дидактичних матеріалів, підручників, форм та методів навчання, орієнтованих на набуття учнями ключових і предметних компетентностей та на створення ефективних механізмів їх реалізації.

Дослідженню проблеми професійної підготовки вчителів у вищих навчальних закладах присвячені роботи В. Андрущенко, О. Антонової, С. Гончаренка, І. Зязюна, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Семенов, С. Сисоєвої, Л. Хомич та ін.

Теоретико-методологічні аспекти професійно-педагогічної підготовки вчителів окреслені в працях А. Алексюка, В. Бондаря, І. Зязюна, О. Козлової, К. Макагона, О. Матвієнко, О. Мороза, Т. Поніманської, О. Савченко, Р. Скульського, І. Шапошникової та ін.

Проведений аналіз науково-методичної літератури свідчить, що ґрунтовні та принципово нові підходи до навчання грамоти і формування читачької діяльності молодшого школяра досліджують багато вчених. Зокрема, академік В. М. Едигей, автор освітніх технологій, спрямованих не на швидкість, а на техніку читання; Л. О. Єфросиніна і М. М. Оморокова, які висвітлили проблему літературного читання; О. М. Мельник, який

розкрив діагностичну діяльність учителя початкової школи та виділив форми і методи діагностики розвитку учнів.

Якість читання є найважливішим чинником, який впливає на успішність тих, хто навчається. У процесі читання удосконалюються оперативна пам'ять і стійкість уваги. Від цих двох показників, у свою чергу, залежить розумова працездатність учнів. Оптимальне читання – це читання із швидкістю розмовної мови, тобто в темпі від 120 до 150 слів в хвилину. Саме до такої швидкості пристосувався за багато століть артикуляційний апарат людини, саме при цій швидкості досягається краще розуміння тексту. Однак, вже в початкових класах втрачається 60–70 % учнів із високим рівнем навчальних досягнень, які не можуть вчитися успішно, оскільки при переході в п'ятий клас, збільшується об'єм інформації, а низька техніка читання не дозволяє їм засвоювати матеріал.

Метою нашої статті є теоретичне обґрунтування підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування читацьких компетентностей на уроках читання.

В контексті визначеної мети у статті вирішуються такі завдання:

- з'ясування особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування читацьких компетентностей на уроках читання;
- уточнення сутності феномену «читацька компетентність» та визначення змісту поняття «читацька компетентність учителя початкових класів на уроках читання».

Програма загальноосвітніх навчальних закладів з курсу «Літературне читання» є органічною складовою освітньої галузі «Мови і літератури». Його основною метою є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей, ознайомлення учнів із дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення літератури в основній школі [1, с. 27].

Навчальний предмет «Літературне читання» – багатофункціональний.

Уміння і навички – складова читацької компетентності, які формуються на уроках літературного читання, мають не лише предметний, а й загальнонавчальний характер, є засобом вивчення практично всіх навчальних предметів, забезпечують їх подальше засвоєння у наступних ланках загальноосвітньої школи.

Літературне читання – один із основних предметів у системі початкової освіти. Поруч із рідною мовою він формує функціональну грамотність, сприяє загальному розвитку і вихованню дитини. Якість читання забезпечує результативність навчання з інших предметів початкової школи.

Пріоритетною метою навчання читанню у початковій школі є формування читацької компетентності молодшого школяра, усвідомлення себе як грамотного читця, здатного використовувати ці навички для

самоосвіти. Це вимагає від педагога особливої уваги до своїх учнів – вивчення їх індивідуальних особливостей і навчальних можливостей, встановлення пізнавальних потреб та інтересів, визначення перспектив особистісного розвитку, передбачення і подолання труднощів у навчанні тощо. Безперечно, що за таких умов активізується діагностичний компонент у професійній діяльності вчителя початкових класів, тому важливим шляхом удосконалення читацької компетентності молодших школярів є застосування моніторингових досліджень.

У період навчання грамоти відпрацьовується як орфографічне так і орфоепічне читання. Тому перехід від орфографічного читання до орфоепічного не можна затримувати, але не можна і штучно переривати, підпорядкувавши календарним термінам. Цей перехід має бути індивідуальний для кожної дитини, оскільки занадто рання, примусова відмова від орфографічного читання призводить до спроб читати навмання і позначається згодом на формуванні орфоепічних умінь, затримка ж орфографічного читання призводить до утруднень у розумінні змісту прочитаного тексту.

Доведено, що розвиток мови і техніки читання тісно пов'язаний із розвитком грамотності учнів. Забезпечення моніторингу якості читання на початковому етапі навчання грамоті має актуальне значення.

З метою вдосконалення якості читання ефективними вважається застосування вправ, спрямованих на розвиток чіткості вимови, вироблення уваги до слова і його частин, розвиток оперативного поля читання і пам'яті. Результатами апробації освітніх прийомів, спрямованих на розвиток і формування усвідомленого читання, є такі уміння роботи з текстом:

- уміння підбирати до кожного заголовка відповідну частину тексту;
- уміння визначати смислову структуру тексту, зв'язки смислових частин через схеми, малюнки;
- уміння розуміти текст на різних рівнях;
- розуміння предметного змісту тексту (факти, події);
- розуміння загального змісту;
- розуміння прихованої думки (підтексту), тобто основної думки тексту;
- визначення особового ставлення до прочитаного [2, с. 207].

Проблема формування якості читацьких навичок дуже багатогранна і потребує подальших досліджень за такими напрямками: метод моделювання на уроках читання, аналіз художнього тексту учнями початкової школи. Сьогодні педагог повинен намагатися вдосконалювати свою роботу, використовувати інноваційні форми, методи, засоби, прийоми на уроках.

Під керівництвом учителя молодші школярі навчаються помічати особливості авторського вибору слів, засобів вираження емоцій, почуттів, ставлення до зображуваних подій, героїв.

Методична реалізація змісту курсу «Читання» потребує гнучкого підходу до визначення цілей, структури уроків, відбору методів і прийомів організації читацької діяльності молодших школярів.

Особливістю програми є ще й те, що у ній передбачено розвиток творчої діяльності (складання та написання творчих робіт) на уроках літературного читання. Такі уроки можуть бути спарені й об'єднуватися з уроками мови.

У програмі чітко визначені завдання літературного читання. Серед них:

- удосконалення й розвиток техніки читання українською мовою вголос і мовчки;
- розвиток умінь розуміти зміст прочитаного тексту, співпереживати, чутливо реагувати на художню красу твору;
- формування уявлень про літературознавчі поняття, художні засоби і їх роль у тексті;
- розвиток мислення, уваги, оперативної пам'яті;
- естетичне, моральне й громадське виховання;
- розвиток умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного, навички спілкування, оцінні судження, роботи в парах і в групах;
- виховання інтересу до творів українських дитячих письменників, до української культури, знань народознавчого та країнознавчого характеру, а також виховання поваги й толерантного ставлення до інших національних культур [1, с. 25].

Однією із ліній літературного читання, яка, на нашу думку, – провідна, є формування і розвиток читацьких навичок, що передбачає повноцінне оволодіння учнями технічною і смисловою його сторонами. Технічна сторона охоплює такі компоненти, як спосіб, правильність, виразність і темп читання. Кожен з цих компонентів підпорядкований смисловій стороні, тобто розумінню тексту. Слід зазначити, що високий рівень сформованості усіх якостей читання забезпечується тісним взаємозв'язком та взаємовпливом. Так, свідомість читання залежить від правильності і виразності, правильність – від темпу і усвідомленості, а виразність – від усвідомленості, правильності і темпу. Темп має відповідати звичайній швидкості усного мовлення людини.

«Уповільнене ж, неправильне, поскладове читання, як і надто швидке, заважає усвідомленню твору, не сприяє сприйняттю його образності, реалізації виховного потенціалу» [3, с. 207].

Реалізація компетентісного підходу в процесі навчання читання молодших школярів зумовлює необхідність з'ясування сутності читацької

компетентності, її структури, складових, визначення ролі й місця у системі інших компетентностей.

Отже, навчальному предмету «Читання», який є важливою складовою освітньої галузі «Мови і літератури» Державного стандарту початкової загальної освіти, належить особлива роль у розвитку і вихованні особистості молодшого школяра.

Процес читацької діяльності – це прийоми, якими користується читач для сприймання, усвідомлення і розуміння тексту, здатності до рефлексії на основі прочитаного.

Читання – це не тільки вид діяльності особистості, а й складний психологічний процес, який характеризується двома взаємопов'язаними сторонами: технічною (рух очей і мовленнєва діяльність) і мислительною (сприймання і розуміння прочитаного, тобто взаємодія почуттів і думок читача) [4, с. 247].

Аналіз змісту, мети і завдань літературної освіти молодших школярів дозволив нам зробити такі висновки.

Літературний розвиток трактується в сучасній методиці як віковий і одночасно навчальний тристоронній процес, який охоплює:

- 1) формування читача (навчання сприймати, осмислювати й інтерпретувати художній твір у єдності його форми і змісту, оцінювати його з естетичних позицій і висловлювати власну оцінку);
- 2) розвиток літературної творчості школярів, здатність адекватно висловлюватися і виражати себе в слові;
- 3) розширення культурного поля школяра, його розвиток як носія і творця культури [5, с. 203].

Літературний розвиток – процес віковий, оскільки в міру розвитку світогляду, збагачення читацького досвіду сприйняття людиною того самого твору з роками буде поглиблюватися, сприйматися з іншого погляду. Але це і навчальний процес: характер навчання обов'язково позначається на процесі літературного розвитку, що може як сприяти його розвитку, так і гальмувати його. Сучасна методична наука шукає засоби й умови, технології, які сприятимуть літературному розвитку школяра, який, сприяє реалізації психічного розвитку особистості, забезпечує формування механізмів її спілкування з культурою, розширює уяву й емоційну чуйність до літературних творів.

Читацьку компетентність у системі початкового навчання доцільно розглядати як предметну. Як уже зазначалося, предметну компетентність ми розуміємо як особистісне утворення, що інтегрує відповідно до вимог певного предмета, знання, уміння й навички, особистий досвід, ставлення до процесу і результату. Відтак і читацьку компетентність учня ми будемо розуміти як сукупність освітніх елементів, яка виявляється у володінні системою літературних знань, умінь і навичок, переживань, емоційно-

ціннісних орієнтацій, переконань особистості та здатності їх використовувати з метою пізнання навколишньої дійсності, задоволення власних потреб (пізнавальних, естетичних, самоосвітніх тощо). Як бачимо, читацька компетентність визначається не лише обсягом літературних знань, початкових читацьких умінь і навичок з їх відтворенням, а й здатністю школяра засвоювати знання та застосовувати їх у власній літературній діяльності.

У методичному аспекті читацька компетентність молодшого школяра – це володіння комплексом читацьких знань, умінь і навичок, ціннісних ставлень учнів, які надають можливість учневі свідомо здійснювати пошук книг, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань і виявляються у процесі сформованості повноцінної навички читання, розуміння текстів різних жанрів, обізнаності з колом читання (доступного дітям цього віку), сформованості особистісних ціннісних суджень щодо прочитаного.

Можна зробити висновок, що читацька компетентність інтегрує в собі такі компоненти:

- когнітивний (знання);
- комунікативний (слухання, читання, говоріння, письмо);
- ціннісний (оцінні судження і ставлення учня до прочитаного);
- діяльнісний (уміння, навички, способи діяльності);
- особистісно-творчий (мотиваційно-ціннісні ставлення, прагнення особистості до навчання, пізнання і діяльності).

Кожен із компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості.

На нашу думку, у структурі читацької компетентності можна виділити такі складові:

1) мовленнєва, яка передбачає формування і розвиток мовленнєвих умінь і навичок. Це розвиток уміння:

- будувати усні й письмові монологічні висловлювання;
- брати участь у діалозі в процесі обговорення прочитаного твору;
- висловлювати свої думки, використовуючи для цього як мовні, так і позамовні та інтонаційні засоби виразності мовлення;
- ставити запитання, відповідати на запитання за змістом прочитаного твору;
- переказувати твір;
- образного мовлення;
- уміння виразно читати.

2) літературознавча, яка передбачає формування основ теоретико-літературних знань і вмінь ними користуватися. Це практичне ознайомлення з літературознавчими поняттями; сприймання, аналіз літературного твору.

3) бібліотечно-бібліографічна – передбачає уміння учня працювати з книгою, періодичними виданнями як джерелами отримання інформації;

наявність у молодших школярів певного кола читання; знання початкових бібліотечно-бібліографічних понять та вміння користуватися довідковою літературою;

4) літературно-творча – передбачає розвиток і реалізацію літературно-творчих умінь і здібностей учнів;

5) емоційно-ціннісна – передбачає розвиток емоційної і почуттєвої сфери учнів, вміння висловлювати оцінні судження щодо прочитаного.

Зазначимо, що всі виокремлені складові читацької компетентності взаємопов'язані, а результатом їх взаємодії є сформованість читацької компетентності молодшого школяра, яка буде свідчити про: стійкість його інтересу до читання; сформованість у нього знань про літературу як вид мистецтва і літературу як науку; сформованість основних умінь, необхідних для сприйняття, розуміння змісту творів різних жанрів і висловлення обґрунтованої оцінки твору; здатність застосовувати здобуті знання і вміння у власній літературній діяльності; розвиток творчих, власне, літературних здібностей; вироблення системи цінностей і емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, до інших людей і до самого себе.

Рівень сформованості читацької компетентності свідчатиме про готовність випускника початкової школи до повноцінного сприйняття складніших за художньою формою і змістом літературних творів, засвоєння літературознавчих термінів в основній школі.

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Поч. школа. – 2006. – № 2. – С. 23– 44. **2.** Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД. 2010. – 364 с. **3.** Педагогічна майстерність : Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 2004. – 422 с. **4.** Методика викладання української мови. Програма навчального курсу (за вимогами кредитно-модульної системи) – Тернопіль. ТНПУ ім. В.Гнатюка, 2008. – 48 с. **5.** Програми для середньої загальноосвітньої середньої школи 1–4 класи. – К. : «Початкова школа». – 2006. – 432 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.